

Roskildebispen Joachim Rønnow

Af Kai Hørby

Med Københavns overgivelse den 29. juli 1536 sluttede den kamp, der vandt Danmark for Christian III – krigen var vundet, men freden endnu langt fra sikret. Første skridt på denne vej var den aktion imod de katolske biskopper, der indledtes om morgenen den 12. august.

På dette tidspunkt havde det kongelige kancelli formentlig i nogle dage været beskæftiget med at udfærdige indkaldelsesbrevene til den almindelige herredag, der skulle træde sammen i København i oktober og gennemføre en varig ordning af rigets forhold. Kancelliets brevordrebog (at 'Tegnelser over alle Lande' bør betegnes således, kan næppe længere være tvivlsomt) anfører efter sin sædvane under teksten en liste over adressaterne, og navnene afkrydses, efterhånden som arbejdet skrider frem. Astrid Friis har gjort opmærksom på, at skønt bisperne alle er optaget blandt adressaterne til det indkaldelsesbrev, der er bestemt for rigsrådet, mangler krydserne for alle undtagen de jyske bisper, og hun har sluttet, at bispernes fremtidige stilling har været under overvejelse lige fra det tidspunkt, indtoget i København fandt sted, og at sådanne overvejelser har haft medvidere inden for kancelliets vægge, først og fremmest i kansleren Johan Friis. [1]

Umiddelbart skulle det måske ikke undre, at disse bisper måtte bøde med deres frihed, da lutherdommen nu endelig havde sejret, men så enkelt kan situationen dog næppe anskues. Ganske vist passer denne opfattelse smukt med den fremstilling, som Christian III (ifølge traditionen hos Huitfeldt) lod oplæse på Gammeltorv i København den 30. oktober, på herredagens mest afgørende dato, og som vi kender under navnet 'Klageskrift mod Danmarks Biskop-

Artiklen gengiver med visse mindre ændringer et foredrag holdt i Historisk Samfund i november 1967.

[1] Astrid Friis i Kirkehist. Saml. 6. r. IV (1942–44), s. 5 f.

per'. [2] Her og i herredagens reces af samme dato er netop fremført som hovedanklager mod bisperne, dels at de har forhindret et kongevalg efter Frederik I's død, dels at de har stået evangeliet i lyset. [3] Men kilder fra de afgørende augustdage taler derimod et andet sprog.

Om det krigsråd den 11. august, hvori beslutningen om bispernes fængsling blev truffet, er vi underrettet af den preussiske admiral Johan Pein, der selv har deltaget. [4] Hans indberetninger til hertugen af Preussen oplyser, at bisperne måtte fængsles, fordi de havde nægtet at bidrage til udredning af krigens omkostninger – og Johan Peins indberetninger tillader os tillige at følge hovedtræk i aktionens forløb. Ved 4-tiden om morgenen den 12. august fængsledes ærkebispen Torbern Bille, Roskildebispen Joachim Rønnow og Ribebispen Iver Munk. Biskoppen af Århus, Ove Bille, der ligeledes opholdt sig i København, fængsledes ikke umiddelbart, men indkaldtes sammen med de verdslige rigsråder til et møde på slottet kl. 8. Her forelagde man til rådernes akcept et forpligtelsesbrev at besejle til godkendelse af den indledte aktion imod biskopperne. Ifølge Johan Peins rapport drejer det sig foruden Ove Bille om Mogens Gøye, Ove Lunge, Mogens Gyldenstjerne, Erik Krummedige og Johan Friis – »vnd ist diser handel mit In vorgenommen. Welcher mit Ko.[niglicher] W.[ürden] sambt den obbestimpten krigsrethen (deltagerne i mødet den 11. august) zustimmen wirdt, mit dem hat es kein mangel, wer aber nicht, wirdt auch bei den Cop genommen werden«. Admiralen er af den formening, at de nok skal krybe til korset.

Bevaret er dels et fælles forpligtelsesbrev, dels en række rigsrådernes individuelle forpligtelser, [5] men intet brev fra Ove Billes hånd, og han er formodentlig straks efter kl. 8 blevet taget i forvaring. Da Christian III den 13. august skriver til hertug Ernst af Braunschweig-Lüneburg, meddeler han i hvert fald, at han den foregående morgen har ladet fængsle netop disse fire biskopper, Lund, Roskilde, Ribe og Århus, og desuden har sendt folk ud for at

[2] H. F. Rørdam (udg.), *Monumenta historiae Danicæ. Historiske Kildeskrifter*, 1. r. I (1873), s. 143–199. Jvf. Arild Huitfeldt, *Christian III's Historie (En kaart historiske Beskriffuelse paa hues merckeligt som sig aarlige under Kong Christian den Tredie haffuer tildragit)* (1595), s. 225–229.

[3] Samling af gamle Danske Love, udg. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, IV (1824), s. 164.

[4] Johan Peins indberetning af 12. august kl. 14 er trykt i *Monumenta*, 1. r. I, s. 201 ff.; indberetningen af samme dato kl. 18 i *Danske Magazin* 4. r. VI (1886), s. 191 f.

[5] *Monumenta* 1. r. I, s. 208–218.

pågribe de øvrige bisper,[6] et forhold vi dels kender fra Johan Pein, dels fra de pågældende krigsfolks ordrer, som de foreligger i Tegnelse[7].

At Johan Pein har opfattet situationen således, at årsagen til bispernes fængsling måtte søges i deres nægtelse af bidrag til krigens omkostninger, er for historikeren naturligvis ikke bindende. Hans breve er skrevet i hast og tilsigter ikke at give en fuldgyldig redegørelse for årsagskomplekset. Modsætningen mellem hans fremstilling og de officielle begrundelser i recessen og klageskriftet behøver ikke at være forpligtende, men kan skyldes, at de to kildegrupper tilhører to helt forskellige lag i situationen og dermed i overleveringen. Mere afgørende er det, at Christian III i sit netop omtalte brev til hertugen af Braunschweig-Lüneburg (den 13. august) har givet udtryk for, at han helst havde fængslet hele rigsrådet. Kun efter et pålideligt råd har han valgt at nøjes med bisperne, som han opfatter som oppositionens kerne. Han skriver bl.a.:

»Dieweil aber die weltlichen reichs rethe den bishouen verwant, auch eins theils ire bruder, schweger vnd freunde sein, so das wir irenthalben in befarung etlicher masen gestanden vnd also bedacht gewesen, dieselbigen gleichfals samptlich zu gefencknus einnehmen zu lassen. Es ist vnss aber solchs von etlichen vnsern denischen vnd teutschen rethen, bey welchen wir alweg traw vnd glauben befunden, aus vielen vrsachen hoch widerraten worden, vnd haben sich dieselbigen zwischen vns und die weltlichen reichs rethe in handlung geschlagen, also das sich dieselbigen reichs rethe gegen vns verschrieben, das sie sich solcher sachen vnd der bishouen zw ewigen zeitten nit annhemen vnd also bey vns bleiben, leben, sterben vnd wider vns nichts handlen vnd practiciren wolle«.

Denne fremstilling er vanskeligere at afvise. Den afslører, at det ikke kan have været lutherdommens sejr *alene*, der har foranlediget bispernes fængsling, og den antyder, at den politiske baggrund er nok så væsentlig som den religiøse.

En sådan tankegang behøver ikke kun at hvile på dette brev af Christian III, men er tillige udmærket forenelig med den fremstilling af aktionens forløb. vi får af Johan Pein, ligesom ordrene i Tegnelse til de enkelte befalingsmænd utvetydigt viser, at ikke blot skulle bisperne fængsles, men deres gods skulle umiddelbart konfiskeres – om fornødent med militær magt. De verdslige rigsråder er der ikke heller faret lempeligt med: de har beseglet for-

[6] Udtog ved Arthur G. Hassø i Kirkehist. Saml. 6. r. III (1939–41), s. 471ff.

[7] Danske Magazin 3. r. VI (1860), s. 28 ff.

pligtelsen under trusel om samme medfart. Yderligere kendes fra de Königsbergske Afskrifter i Rigsarkivet brudstykker af et klageskrift, nært beslægtet med det mod bisperne, men omfattende visse verdslige rigsråder.[8].

Hvad der her er sagt, er naturligvis ikke nyt. Det har længe været klart, at bispernes fængsling måtte betragtes i politisk perspektiv. Hele kuppet i august 1536 er netop gennemgået som en veritabel militær razzia i den afhandling, Arthur G. Hassø udsendte under besættelsen.[9] Det kan heller ikke bestrides – og bliver ikke bestridt – at de tider næppe kendte vort moderne skel mellem religion og politik, en skelnen der er temmelig meningsløs over for de funktioner og den stilling i samfundet, der er tillagt en biskop før reformationen.

Men konsekvensen af dette synspunkt er efter min opfattelse ikke draget. At reformationstiden ikke skelnede på samme måde som vi mellem religion og politik, og at vort moderne skel i en vis forstand netop er grundlagt i reformationstiden og med reformationsbegivenhederne, stiller os netop ikke frit til at gøre religions-sagen til det politiske skelet i disse års historie. Vi kan ikke opgive vor sontring mellem religion og politik uden at gøre vor fremstilling af disse spørgsmål meningsløs for vor samtid – men i denne sammenhæng må vi fremfor alt vogte os for at tage tidens kilder på ordet.[10]

Det er efter mit skøn på denne baggrund, vi må nærme os det såkaldte klageskrift mod Danmarks biskopper, der i tiden leverer den ideologiske begrundelse for afsættelsen af de bisper, som kongen allerede havde ladet fængsle, og hvis gods han havde konfiskeret – det klageskrift, der med sin helhedsopfattelse har været udpræget dominerende i historieforskningen på dette område. Dette skal jeg i det følgende forsøge at udføre nærmere i en gennemgang af overleveringen om den biskop, der mere end nogen anden er lagt for had, Roskildebispen Joachim Rønnow – repræsenteret i klageskriftet med en fremstilling så lang som mod alle de andre biskopper tilsammen.

[8] A. Heise i Hist. Tidsskr. 4. r. IV (1873–74), s. 634–42.

[9] Arthur G. Hassø, 'Bispernes Fængsling og Herredagen i København 1536' Kirkehist. Saml. 6. r. III (1939–41), s. 448–573. Jvf. Astrid Friis' kritiske bemærkninger i samme tidsskrifts 6. r. IV (1942–44), s. 1–28.

[10] En diskussion af sådanne spørgsmål har jeg forsøgt at give populær form i Reformationens Indførelse i Danmark (Søndagsuniversitetet, bind 89, 1968).

Det er ikke alene i klageskriftet, Joachim Rønnow er tillagt rollen som skurk eller bajads. Også i »Skibbykrøniken« indtager han som bekendt en fremtrædende plads. I kort referat kan hovedpunkterne opgøres således:

- Rønnow er med kongens tyranniske tilsidesættelse af kapitlets frie valgret indtrængt i Roskilde bispedømme. Han har måttet betale dyre penge for denne kongelige bistand, men i sin griskhed taget sig rigelig betalt på anden måde.[11]
- Formålet med Rønnows episkopat var (både fra hans og kongens synspunkt), at den lutherske lære skulle indføres i Roskilde stift. Dette formål er fremmet navnlig ved, at Rønnow i hele sin embedsperiode holdt hånden over de evangeliske prædikanter, specielt Hans Tausen.[12]
- På grund af sin personlige griskhed kom Rønnow imidlertid i modsætning til sin kongelige velynder derved, at han på egne vegne søgte at forfølge stiftets gamle krav på Københavns slot over for kronen. På Hjortholm havde han fundet de gamle adkomstbreve og tvunget kapitlet til at overdrage dem til sig og sine arvinger. Herved har denne kætter og pseudobiskop endogså svigtet selve den herre, der har hjulpet ham til Roskilde stift[13].
- Under Grevefejden har Rønnow for anden gang måttet købe bispedømmet. Grev Christoffer havde allerede indsat Gustaf Trolle i hans sted, men lod sig for 10.000 danske mark bevæge til at give Rønnow stiftet tilbage[14].

Der er et interessant sammenfald mellem Skibbykrønikens opfattelse af Joachim Rønnow og den fremstilling, der er givet i Christian III's klageskrift. Også her er det udtrykkelig kongen, der har anbragt Rønnow i Roskilde, også her er formålet at indføre lutherdommen i stiftet. Klageskriftet kender ligeledes hans forsøg på at gøre kronen besiddelsen af Københavns slot stridig – men besynderligt nok savner det enhver omtale af hans forhold til greven.

Dette sammenfald mellem den katolske og den protestantiske

[11] Skrifter af Paulus Helie VI, udg. Marius Kristensen og Hans Ræder (1937), s. 117 f. – A. Heise (overs.), Lektor Povl Helgesens historiske Optegnelsesbog, sædvanlig kaldet Skibbykrøniken (1890–91), s. 130 f.

[12] Skrifter af Paulus Helie VI, s. 122 f. – A. Heise (overs.), s. 140 ff.

[13] Skrifter af Paulus Helie VI, s. 137 f. – A. Heise (overs.), s. 168 f.

[14] Skrifter af Paulus Helie VI, s. 147 f. – A. Heise (overs.), s. 184–187.

hovedfremstilling har krav på vor opmærksomhed. Forvænt er vi ikke med, at disse to beretninger synes at kunne bekræfte hinanden. På et enkelt punkt lader sammenfaldet sig dog kontrollere, idet Rønnows originale forpligtelser ved opnåelsen i 1529 af Roskilde stift er bevaret[15] – og heri nævnes intet om den opgave, de to beretninger tillægger ham: at indføre lutherdommen i stiftet. Ganske vist har han forpligtet sig til ikke at tillade vold eller uret over for evangeliske prædikanter eller over for præster og munke, der ønskede at indgå ægteskab – men der er intet i forpligtelserne, der svarer til klageskriftets udtryk:

»at han som en ret biskop ville lade fødre og lære udi Roskilde biskops stift Christi lærdom og Guds ord og den rette kristelige tro, og forsørge og forse kirkerne med gode evangeliske prædikanter, og for sin person at ville indgå og føre et kristeligt og biskoppeligt levned, med mange andre forpligtinger«.

I konfrontation med de originale forpligtelser, som i hvert fald klageskriftet foregiver at henvise til, må det konstateres, at sammenfaldet mellem Skibbykrøniken og klageskriftet er en overensstemmelse i tendens. Eksemplet er desværre enestående (såvidt mig bekendt), og yderligere kontrolmateriale savnes, men det kan ikke anses for uforeneligt med de to kilders diametralt modsatte religiøse tendens, at deres politiske tendens på dette punkt stemmer overens. Baggrunden for dette sammenfald fortaber sig i det dunkle, men det må registreres som en advarsel imod i Rønnows tilfælde at lade Skibbykrøniken og klageskriftet bekræfte hinanden.

Men hvem var nu denne Joachim Rønnow? De ydre omstændigheder ved hans liv er snart fortalt. Han var ældste søn af rigsråden Markvard Rønnow til Hvidkilde (ved Svendborg), og han dukker op 1526 og 1527 på diplomatiske sendelser til Frankrig, hvor hans broder Eiler i nogle år gjorde hoftjeneste. Egentlig viden om Joachim Rønnow har vi først fra det tidspunkt i sommeren 1529, da han efterfølger sin slægtning Lage Urne som biskop af Roskilde (Lage Urne var broder til Johan Urne, der var gift med Joachim Rønnows søster). Efter den korte, men begivenhedsrige embedsperiode bliver Rønnow fængslet ved reformationen sammen med de andre biskopper. Trods gentagne forsøg på at opnå løsladelse og trods forbøn af Gustav Vasa (som Rønnow var endnu fjernere beslægtet med)

[15] Rigsarkivet (RA) Roskilde Bisp, 1529 11. juni. – I nærværende og flere følgende citater anvendes moderne retskrivning.

dør han i fængslet den 1. maj 1542. At denne dato er den rette, er vist af Henning Heilesen [16].

Den videnskabelige litteratur om Joachim Rønnow er ikke omfangsrig. Jeg har netop omtalt det nyeste bidrag, der løser et væsentligt problem i tolkningen af Rønnows lange fangenskab. Den ældre forskning regnede det for sikkert, at dødsåret var 1544, Rønnows fangenskab to år længere end nogen af de andre bispers, og hans skæbne endnu vanskeligere at begribe. Da det altså kan påvises, at dødsåret rettelig er 1542, bliver det rimeligste, at Rønnow har haft en chance for at komme ud sammen med Stygge Krumpen netop i sommeren 1542. Henning Heilesens forklaring, derimod, på årsagen til Rønnows lange fangenskab har jeg vanskeligere ved at følge. Det hedder (s. 83): »Hvis de beskyldninger er rigtige, som Christian III rettede mod Joachim Rønnow og Stygge Krumpen, og der er ingen grund til at betvivle dette, da enkelte af dem kan dokumenteres ad anden vej, og de øvrige er sandsynlige, da de stemmer med, hvad man ellers ved om dem, så har de med grund været anset for så statsfarlige, at de holdtes i fængsel længe efter de andre biskoppers løsladelse, og at Christian III i foråret 1538 påtænkte at sende dem til Preussen.« Den anden vej, ad hvilken Heilesens afhandling ser klagerne mod Rønnow dokumenteret, er Skibbykrøniken, og der kan som anført rejses tvivl med hensyn til holdbarheden af denne dokumentation. Desuden har jeg af forskellige grunde vanskeligt ved at finde de øvrige klagepunkter sandsynlige (muligvis med undtagelse af den sammensværgelse mellem Rønnow og Stygge Krumpen, der mere end noget andet har Heilesens interesse i sammenhængen) – men hertil skal jeg vende tilbage i det følgende.

J. Oskar Andersens biografi af Joachim Rønnow i Dansk biografisk Leksikon [17] rummer navnlig en vigtig karakteristik af hans kirkepolitiske standpunkt. Der gives en række eksempler på, at det var den såkaldte reformkatholicismes bibelopfattelse, Rønnow ønskede at autorisere, »men han var villig til at tolerere en lutherdom, der respekterede katolicismens rettigheder og ikke optrådte smædende. Han modsatte sig da ikke Hans Tausens forflyttelse til København, og først, da den stærke bevægelse, han vakte, ramte hidtidige gejstlige økonomisk, smædede katolicismen og krævede ka-

[16] Henning Heilesen, 'Joachim Rønnows Dødsaar', *Hist. Tidsskr.* 11. r. II (1947-49), s. 73-84.

[17] Dansk Biografisk Leksikon, red. Povl Engelstoft, XX (1941), s. 416-422.

tolsk gudstjenestes ophør, greb han ind.« [Der tænkes på det forhold, at Københavns domkapitel var funderet bl.a. på byens fire sognekirker, og at disse ikke uden videre kunne overgå til lutheranerne]. Det er utvivlsomt en rammende karakteristik, og jeg føler mig overbevist om, at det har været muligt for Rønnow at føre en sådan kirkepolitik, uden at han har haft et personligt reformkatolsk standpunkt. Har han overhovedet modtaget en teologisk uddannelse, er vi i hvert fald ikke underrettet om dens dybde, omfang og karakter; han havde som bekendt en »viebiskop« til at forrette sine kirkelige embedspligter.

Opfattelsen af Joachim Rønnows stilling i tidens politik – som den kommer til udtryk både i J. Oskar Andersens biografi og i Erik Arups Danmarkshistorie[18] – er grundlagt af A. Heise i hans store afhandling om herredagen i København i sommeren 1533[19]. Den er naturligvis optaget i Heises fremstilling af reformationstidens historie i Danmarks Riges Historie[20], men får sin mest prægnante udformning hos Arup, hvor opfattelsen i korthed går ud på, at der på den herredag, der bærer ansvaret for udsættelsen af kongevalget efter Frederik I's død, fandtes tre partier: et »gammelkatolsk« under ledelse af Ove Bille, et luthersk parti under anførsel af Mogens Gøye, og endelig et »mellemparti«, som netop Joachim Rønnow skal have stået i spidsen for. Denne tankegang anser det for givet, at religionssagen er skelettet i disse års politiske udvikling – hvad Heise ikke lægger skjul på. Han hævder, at religionsspørgsmålet på mødet har været behandlet sammen med kongevalget som dagsordenens første punkt til trods for, at herredagens proposition opfører kongevalget som pkt. 1 og religionssagen som pkt. 8, og til trods for, at svaret overholder denne rækkefølge. Hertil kommer, at de akter, som herredagen har overleveret os, er ret tydelige udtryk for skriftlige forhandlinger, og der kan efter mit skøn argumenteres for, at netop sådanne kilder efter deres væsen vil tilsløre partiopdelingen i de forhandlinger, der ligger bag deres udformning. At de skulle kunne bruges til bestemmelse af partiopdelingen, fremgår netop ikke umiddelbart, og det forekommer mig, at Heises opfattelse ville have været umulig, hvis ikke Skibbykrøniken og navnlig klageskriftet var inddraget i argumentationen på lige fod med de kilder, der hid-

[18] Erik Arup, *Danmarks Historie*, II (1932), s. 456–470.

[19] A. Heise, 'Herredagen i Kjøbenhavn 1533', *Hist. Tidsskr.* 4. r. III (1872–73), s. 222–517, jvf. s. 667–670.

[20] *Danmarks Riges Historie* III (1905), især s. 337–342.

rører fra herredagen selv. Netop dette giver mig – efter hvad der er fremført i det foregående – anledning til et spørgsmålstegn ved Heises tolkning, og hertil skal jeg vende tilbage[21].

Sin første videnskabelige biograf fandt Joachim Rønnow i Hans Knudsen, »Copiiist ved det Kongelige Gehejme-Archiv«, hvis lille fortræffelige bog udkom i 1840[22]. Knudsen har æren af at have fremdraget det væsentlige aktmateriale, som han for det meste aftrykker in extenso – på et par undtagelser nær alt, hvad der står til rådighed i denne forbindelse. Han giver som den første en sammenfattende, veldokumenteret fremstilling af Rønnows liv, politik og embedsførelse, idet han overalt søger at supplere dokumentmaterialet med de berettende kilders vidnesbyrd. Efter moderne kritisk standard lykkes det ham naturligvis ikke at skære igennem over for disse kilders tendentiøse fremstilling – men senere forsknings blinde akcept af Skibbykrøniken og klageskriftet er han hævet over. Man kunne have undt hans værk en venligere modtagelse, end det fik i Historisk Tidsskrifts anmeldelse i 1841 (sign. m.n.)[23]. Det hedder her, at »såvidt de os levnedes efterretninger fremstiller denne mand [Rønnow] for os, var han ikke i besiddelse af udmærkede evner, og hans karakter viser sig ikke heller så synderlig agtværdig. Hans indgriben i reformationstriden kan ligeså lidet have været af nogen stor betydning; og om hans virken i rigets øvrige ham betroede anliggender haves kun få efterretninger, der ikke indeholder noget tydeligt spor enten til en stor virksomhed fra hans side eller til mærkelige følger af hans bestræbelser.« Anmelderen konkluderer, at Knudsen med fordel kunne have anvendt sin forskerevne på mere betydningsfulde emner.

I det foregående har jeg søgt at redegøre for hovedtræk af den kildesituation, som forskningen må arbejde med, når det gælder at tolke Joachim Rønnows skæbne. Det er reformationshistoriens egen komplekse karakter i forholdet mellem religion og politik, og det er den vanskelige konfrontation af tendentiøse beretninger med sparsomme levn, der her er forskningens vilkår. Jeg skal i det følgende komme nærmere ind på hovedtræk i overleveringen om Joachim Rønnow med udgangspunkt i klageskriftets lange synderregister – naturligvis i det lille håb at komme et hanefjed nærmere til en retfærdig dom.

[21] Nedenfor s. 39 ff.

[22] Hans Knudsen, Joachim Rønnow, udvalgt Biskop til Roskilde (1840).

[23] Hist. Tidsskr. (1. r.) II (1841), s. 576–581.

Til klagens første punkt, at Joachim Rønnow har svigtet de vilkår, hvorunder kongen havde skaffet ham Roskilde bispedømme, har vi allerede bemærket uoverensstemmelsen med de bevarede originale forpligtelser af 11. juni 1529. Hertil bør måske føjes, at klageskriftet på dette sted [24] udviser en vis overensstemmelse med forpligtelser afgivet af en senere biskop, Oluf Munk (da han 1531 fik kongens godkendelse som sin onkel Iver Munks efterfølger på Ribe bispestol) [25]. Fuldkommen overensstemmelse er der ikke, og hvad klageskriftet anfører for Rønnows vedkommende er mere vidtgaende end Oluf Munks forpligtelse. Det er næppe rimeligt og fremfor alt ikke nødvendigt at forestille sig klageskriftet forveksle de to forpligtelser; tanken ledes snarere hen på, at klageskriftet – når det fordrejer og forvansker indholdet af akter, det foregiver at referere – holder sig inden for rammerne af det sandsynlige og vælger en terminologi, der kan have forekommet troværdig. Dette kan dog næppe siges at gælde for det punkt i klagen mod Rønnow, der beskylder ham for ved tre af sine svende at have dræbt Holger Holgersen Rosenkrantz's skriver på Bjerre herreds ting: [26]

hvad biskoppelig stykke han beviste hr. Holger Rosenkrantz (hvis sjæl Gud nåde) på Bjerge herredsting, det er klarligen for dagen. Den gode ridder sendte sin skriver urøstet og uvæbnet til tinge på en vogn, dér med loven og retten at udrede hans sager og ærinde: havde bispen skikket did tre hans svende væbnede til hest, og dér hos tinget og for doms ret lod den arme elendig menneske uden al skyld og brøde, ret og skæl myrdt og ihjelslagen. Og er udi sandhed en klagelig og erbarmelig sag, at en arm mand udi et frit kongerige, som søger til tinge efter sin ret og formoder sig ikke andet end fred og ret, at han skal dér vederfares vold og ufred, og besynderlig af den, som dom og ret skulle (be)skytte og beskærme. Havde han jo haft synderlig lyst til at bruge sin modvillighed imod hr. Holger, da haver vel hver mand udi riget vel kendt hr. Holger, som og på det sidste er kommen om halsen for rigens skyld, at han ikke havde vejret ham (nægtet ham) den del han havde burdet at gøre med rette. Men den arme skriver måtte alligevel betale laget med hans blodstørtning, og er bleven slagen ihjel. Og haver hr. Holger (havde han end éngang været så en berømt ridder) ikke måttet (dvs. fået lov til at) vederfares skæl af bispen eller hans for sådanne gerninger, men

[24] Citeret ovenfor s. 31.

[25] H. F. Rørdam (udg.), *Malmøbogen*, s. LXXIII: »Desligeste bepligter jeg mig, at når jeg kommer til samme stift, da skal jeg over alting elske den almægtigste Gud, og lade prædike og lære det hellige evangelium rent, purt og klart, og styrke og hjælpe de prædikere, som samme evangelium prædikendes og lærendes vorde, af min yderste magt og formue» (Oluf Munks forpligtelse).

[26] *Monumenta l. r. I*, s. 171 f.

(bispens) haver altid forladt sig og stillet sin sag på sine mange svende og heste og på stiftets store gods. Om noget godt, ærligt og kristeligt regimente kan blive varendes og bestandendes hos sådant uredeligt folk, give vi alle at besinde og betænke.

Til en vis prøvelse af disse kongeord er der bevaret en voldgiftsdom afsagt af elleve rigsråder forsamlet i Helliggejst kirke i København 1532 22. marts »i den trætte og uvilje, som værdige herre hr. Joachim Rønnow udvalgt biskop til Roskilde på den ene og velbyrdig mand og streng ridder hr. Holger Rosenkrantz til Boller på den anden side, imellem var om hr. Peder Blacks død«:[27]

- Joachim Rønnow og Holger Rosenkrantz har i de elleve rigsrådernes nærværelse lovet og tilsagt hverandre et godt, fast og trygt venskab,
- Rønnow har sværget, at det ikke var hans befaling, at for^{ne} hr. Peder Black blev slagen,
- de tre karle, som slog ham ihjel, må vende tilbage til riget og gøre bod og bedring for hans død (efter nærmere i dokumentet fastsatte bestemmelser),
- Rønnows tjener, Villads Sørensen til Vrigstedkær (Vrigsted s., Bjerre hd. Vejle amt, en halv snes km. syd for Boller) skal »komme og være fri og ubehindret til sit bygge, bo og biæring igen for for^{ne} hr. Holger Rosenkrantz og alle hans«, og det tilføjes, at hvis for^{ne} Villads derover, hvad Gud forbyde, sker nogen overlast, forfang eller overfald, skal Holger Rosenkrantz være forpligtet til at sværge sig fri på samme måde som nu Joachim Rønnow for hr. Peder Blacks død.

At Joachim Rønnow har købt gods i Bjerger herred (Vejle amt), fremgår af en herredagsdom 1537 15. maj[28], men til en bedømmelse af omfanget og karakteren af hans interesser synes materialet at svigte. Vigtigere i sammenhængen er det formentlig at se klageskriftet ganske fortie eksistensen af voldgiftsdommen fra 1532 – ja, rent ud benægte muligheden af retslig afgørelse i et mellemværende med Joachim Rønnow. Mulig nok har dommen ikke været klageskriftets forfattere bekendt (det bevarede eksemplar stammer vel fra Roskilde biskops arkiv, men er først kommet til Rigsarkivet

[27] RA Holger Rosenkrantz, 1532, 22. marts.

[28] Det kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid, udg. Troels Dahlerup, I (1959), s. 162 f. – Jeg skylder professor Troels Dahlerup tak for at have henledt min opmærksomhed på denne dom.

med den Voss'ske Samling i slutningen af det 18. århundrede), men har de ikke kendt den, så ville i hvert fald seks tilstedeværende rigsråder på herredagen i oktober 1536 have haft en mulighed for at huske den. De har dog næppe talt højt med visse augustdage i klar erindring. – At regne denne voldgiftsdom for et udtryk for, hvorledes Rønnow i sin glansperiode har ladet magten bøje retten, er dog vist i for udpræget grad at gå klageskriftets ærinde.

Ud over det anførte er der kun ringe mulighed for direkte kontrol af klageskriftets fremstilling i dokumentarisk materiale fra tiden eller den påberåbte begivenhed selv. Til klagen over hans fremfart over for Æbelholt kloster, som han har villet »undrykke fra kronen«[29], kendte både Knudsen og Rørdam et brev af 1532 15. maj, hidrørende fra en visitats af Rønnow i Æbelholt, hvor han har ladet abbed og konvent bevidne, at klosteret er stiftet, funderet og kommet af værdige herrer og fædre biskopperne i Roskilde, og at det ikke tilkommer nogen anden end Roskildebispen at stadfæste den til abbed, hvem menige konvent vælger, nominerer og præsenterer for ham; tillige sidder klosteret for en stor del inde med ejendom, der er givet af eller mageskiftet fra Roskilde bispestol, dets abbeder har alle dage været som lemmer af Roskilde kapitel, og klosteret anerkender bispen som sin herre og prælat i alle måder[30]. Klageskriftet anfører et lignende anslag på Antvorskov kloster, der mig bekendt ikke kan dokumentarisk belægges og som jo altså kun er et forsøg. Derimod har Knudsen udførlig citeret et brev af 1532 23. oktober, hvor Skovkloster har måttet love Rønnow underkastelse, lydighed og årligt gæsteri, samt forpligtet sig til ikke at afhænde noget af klosterets gods uden bispens vilje og samtykke[31] – men her findes intet tilsvarende i klageskriftet, der ud over Æbelholt og Antvorskov omtaler nogle praktikker over for Sorø kloster, men i ret vage vendinger.

Det er ikke nødvendigt at gå i enkeltheder på dette punkt. Magtkampen mellem konge og biskop siden midten af det 15. århundrede inddrog i betydelig grad spørgsmålet om dominans over klostrene, og det er intet specielt for Roskilde stift[32]. Hvad klageskriftet anfører om Joachim Rønnow i denne sammenhæng kan i

[29] Monumenta I. r. I, s. 173.

[30] Knudsen, Joachim Rønnow, s. 91 note 2.

[31] sstds., s. 92 noten.

[32] Niels Skyum-Nielsen, 'Ærkekonge og ærkebiskop. Nye træk i dansk kirkehistorie 1376-1536', Scandia XXIII (1955-56), s. 1-101.

det højeste placere ham som én blandt mange repræsentanter for en entreprenant bispemagt, og klagens tyngdepunkt ligger da også andetsteds, på områder hvor vi er afskåret fra direkte, ydre kontrol og stort set henvist til indre kritik.

Dette kan ikke mindst siges at være tilfældet med den hovedanklage mod Rønnow i klageskriftet, der angår hans ansvar for udsættelsen af kongevalget i 1533. Her har klageskriftet først og fremmest den påstand, at Rønnow har tilskyndet rigsrådet til at udsætte valget, for at han selv kunne føre rigens regimente i mellemtiden. »Dette har han ikke hemmeligen inden råds og inden lukte døre givet tilkende, men åbenbar i selskab og kollats, og andre steds både ædru og drukken ladet sig høre og mærke«. Han skal ikke have ønsket nogen konge i riget de første fire år, medmindre en sådan konge først aflagde ed til ham (Rønnow); han skal have sværget, at dersom han gjorde anderledes, ville han, at Gud skulle lade ham en arm falde af. »Item haver han samme tid sagt, at ingen konge skulle om året have mere end femten tusind gylden, og dertilmed en utugtig og uærlig kvinde. Det havde han nok udi. Landens og rigens regering skulle hænge hos ham og rigens råd, og at hver biskop var konge nok udi sit stift«[33]. Her er det kontrolmateriale, der kan komme på tale, i sig selv overordentlig gådefuldt.

Som nævnt er det A. Heise, der har grundlagt den opfattelse af herredagens problematik, der er blevet den gængse i forskningen. og som navnlig har fået en prægnant formulering hos Erik Arup:[34]

Herredagen forhandlede fra 8. juni til 14. juli, og disse forhandlinger lagde klart for dagen, at hvor nær disse 37 herrer end stod hverandre i slægt og synsmåder, splittede tidens politiske forvirrethed dem dog i adskillige partier, mellem hvilke det til slut viste sig umuligt at skabe selv blot en tilsyneladende enighed, omend de samvirkede i mange forskellige kombinationer. Der var et gammelkatolsk parti, bestående af de jyske bisper med Ove Bille som fører, støttet af hans slægtninge og de gamle rådsherrer Predbjørn Podebusk, Tyge Krabbe og Oluf Nielsen Rosenkrans. Der var et mellemparti, som stod på reformkatolsk, næsten evangelisk-luthersk grund: Joakim Rønnow, Knud Henriksen Gyldenstjerne, Oluf Munk, som end ikke var valgt af kapitlet; det har vel også haft verdslige tilhængere som Johan Okse, Johan Bjørn, Claus Podebusk, Niels Arenfeld, Niels Brøk og måske den gamle Mads Bølle. Der var endelig Mogens Gøye og hans lutherske reformationstilhængere, Erik Banner, Ejler Rønnow, Aksel Ugerup og mærkeligt nok også Mogens Munk. Men det er kun med stor usikkerhed, at disse

[33] Monumenta 1. r. I, s. 174 f.

[34] Arup, Danmarks Historie II, s. 458 f.

partilinier kan optrækkes og kun for kirkepolitikens vedkommende; de mange andre vigtige politiske spørgsmål, der forelå for herredagen, har sikkert delt dens medlemmer på helt andre måder.

Arup indskyder i Heises opfattelse ordene »reformkatolsk, næsten evangelisk-luthersk« til karakteristik af mellempartiets standpunkt – og der kan ikke være tvivl om, at det sker med J. Oskar Andersens forskning i tankerne. Han tillægger også det i og for sig tiltalende forbehold, at partiopdelingen næppe kan tilkendes gyldighed for andet end kirkepolitikken; men dette forbehold, som Heise jo ikke havde taget, forekommer mig at virke så kraftigt, at Heises opfattelse med dette forbehold slet ikke er mulig.

At Heises partiopdeling hviler på en kombination af herredagens akter med de berettende kilders vidnesbyrd, og at Skibbykrønikens og klageskriftets oplysninger har betydet meget for Heises bestemmelse af rigsrådernes partifarve, har jeg allerede omtalt. Ligeledes den konstruktion, at »spørgsmålet om kongevalget og religionssagen måtte efter forholdenes natur komme til at gribe ind i hinanden«. Heise er overbevist om, »at religionsspørgsmålet er kommet for i forhandlingerne straks, uagtet kongevalget i 'fremstillingen' (dvs. propositionen) var opstillet som det første punkt og formodentlig også er det punkt, som man *formelt* har afgjort først«[35]. Hans overbevisning herom synes at være så stærk, at han ikke har haft blik for, at ikke propositionen, men derimod svaret bringer de to spørgsmål i forbindelse med hinanden, og tilmed på en højst karakteristisk måde.

Til propositionens 6. artikel om, at der – hvis man ikke på dette tidspunkt vælger nogen konge – inden herredagens opløsning må gøres en skikkelse og godt regimente, henviser svaret med at anføre, at den 1527 i Odense vedtagne reces skal overholdes. Der er, som påvist af Heise, vidtgående overensstemmelse på dette punkt mellem svaret og herredagens reces af 4. juli. Ved at svaret gør Odense-recessen til hovedsag i spørgsmålet om regeringen i den kongeløse periode – men også først herved – er kongevalget og religionssagen bragt i forbindelse med hinanden.

Svaret henviser til »det brevs lydelse, derom nu forrammet er«, og Heise mente, at dette var en hentydning til herredagens reces af 3. juli. Dette er naturligvis muligt, men ikke nødvendigt, og der er som sagt en vidtgående overensstemmelse mellem svaret og

[35] Heise i Hist. Tidsskr. 4. r. III, s. 320, jvf. Nye danske Magazin II, s. 204 og 212.

herredagens 2. reces af 4. juli. Mellem disse herredagens to recesser består en karakteristisk forskel, som Heise formulerer således:[36] Den første er »en højtidelig, mellem to stridige parter indgået kontrakt, som begge parter (dvs. det gejstlige over for det verdslige rigsråd) er pligtige at holde«, og dens indhold er den tolkning af Odense-recessen, som man skal forpligte sig på. Den anden reces er »en kundgørelse for folket om rådets beslutninger i det hele taget«, herunder at Odense-recessen skal gælde i den kongeløse tid. Heise har med rette gjort opmærksom på, at 4. juli recessen på det sted, hvor man skulle have ventet en henvisning til recessen af foregående dato, i stedet for eksempelvis at skrive *efter det derom under 3. juli udstedte brev* har vendingen *efter forskrevne Odense recesses lydelse*. Jeg ville finde det mere naturligt, om det forrammede brev, som svaret henviser til, er kontrakten af 3. juli om Odense-recessens udlægning, og jeg ser en mulighed for at forklare på anden måde, at 2. reces henviser direkte til Odense-recessen og fortier kontrakten.

Sagen er nemlig, hvad Heise først sent er blevet opmærksom på, at denne kontrakt af 3. juli er ret ufuldstændigt beseglet. Af de 37 rigsråder har kun 23 beseglet, og hvad der i denne sammenhæng interesserer, er at Joachim Rønnows segl er blindt. Recessen af 4. juli, »kundgørelsen«, er derimod beseglet af 35 rigsråder, idet kun Mogens Gøyes og Erik Banners segl mangler. Det er næppe til at komme udenom, at der har eksisteret større enighed om den formulering af rådets beslutninger i det hele taget, som er udtrykt i 4. juli recessen, end om den kontrakt, der fremtræder som en speciel udlægning af Odense reces af 1527. Dette kunne efter min mening være en rimelig forklaring på, at herredagens reces af 4. juli vælger at henvise direkte til Odense recessen i stedet for til kontrakten af foregående dag.

Det har været nødvendigt at gå noget i enkeltheder på dette punkt, fordi disse beseglingsforhold er opdaget af Heise så sent, at de har måttet indarbejdes i hans fremstilling efter offentliggørelsen af afhandlingens første del. Og dette har, såvidt jeg kan se, temmelig afgørende betydning for forståelsen af Joachim Rønnows stilling på herredagen i 1533. Heise skriver selv i en note: »Under den forudsætning, at Rønnow var hovedmanden for recessen (dvs. af 3. juli) og havde vedkendt sig den, er denne afhandlings

[36] Heise i Hist. Tidsskr. 4. r. III, s. 364 f.

første afdeling skrevet; thi originalen til recessen af 3. juli opdagede jeg desværre først, efter at denne del af afhandlingen var udkommet i 1ste hefte af nærværende bind af Hist. Tidsskrift. Herefter må udtrykkene ovenfor s. 304 og 309 modificeres noget«[37]. Og disse udtryk, der må modificeres, er netop dem, der i afhandlingens første del gør Joachim Rønnow til leder af det mellemparti, som Arup har givet en central placering i sin fremstilling. Det forekommer på denne baggrund, at Heises opfattelse af partidelingen bør tages op til revision, og det bliver forhåbentlig også klart, at de forbehold, Arup har taget over for opfattelsen, aldeles ikke rammer det centrale.

Heise forsøger sig med nogle forklaringer, der går ud på, at Rønnow vel har formuleret denne kontrakt mellem det gejstlige og verdslige rigsråd, men når det kom til stykket alligevel ikke har vedkendt sig den. På dette er jeg ikke tilbøjelig til at lægge megen vægt, idet den eneste grund til, at det med vold og magt skal være således, synes at være det billede af Rønnow, der er tegnet i afhandlingens første del og som er udpræget afhængigt af Skibbykrønikens og klageskriftets fremstillinger. Jeg ville være tilbøjelig til at konkludere, at vi på dette grundlag er afskåret fra at konstatere Joachim Rønnow som leder af noget parti på herredagen i 1533, og at en sådan stilling fremtræder som meget lidt sandsynlig på baggrund af, at han ikke har beseglet kontrakten af 3. juli. Hertil bør måske føjes, at de bevarede recesser placerer det juridiske ansvar for kongevalgets udsættelse på en langt videre kreds end bisperne; de eneste, der kan gå helt fri, er Mogens Gøye og Erik Banner, der ikke har beseglet noget af de to dokumenter.

Hermed falder – såvidt jeg kan se – klageskriftets ene hovedanklage mod Joachim Rønnow, at han skulle have været særlig anstifter af den politiske misgerning, at kongevalget i 1533 blev udsat. Jeg skal da sluttelig vende mig til klageskriftets sidste hovedgruppe, en samling af klager med det fælles indhold, at de alle angår Rønnows forhold til kongemagten, mindre politisk end administrativt.

De falder i tre grupper, hvoraf den første om hans optræden i Frederik 1.s levetid frembyder mindre interesse. Klagerne her angår Røn-

[37] Sstds., s. 414 note 2.

nows despekt for de kongelige beskærmelsesbreve, hvormed man havde brugt at autorisere de evangeliske prædikanter virksomhed, og de påberåbte episoder unddrager sig nærmere kontrol. Ved dem skal jeg ikke opholde mig.

Noget større interesse knytter sig til Rønnows forhold til rigets forvaltning under mellemregeringen. Her hæfter klageskriftet sig navnlig ved, at han skal have søgt at tilegne sig myndighed til at handle på rigsrådets vegne:[38]

Og at han haver understandet sig at ville have regiment over riget, kan man åbenbare og klarligen formærke: Thi at han efter kong Frederiks død og afgang haver været begærendes af rigens råd, at man skulle lade gøre ham et rigens indsegl og antvorde ham det: og samtykke, fuldbyrde og bevilge ham det, at hvad han dermed bebrevet og forseglet, at rigens råd skulle give det fuld magt, lige som de det alle havde bebrevet og forseglet. Om han nu dermed har været tilsinds at ville kejse, kære eller udvælge en konge, ville vi give eder selv at betænke. Og ville vi givet ind på eder rigens råd, om så ganget og faret er, eller og ikke.

Rønnow har utvivlsomt siddet inde med det embede som rigens øverste kansler, der traditionelt var tillagt Roskildebispen – og som også Lage Urne havde haft før ham[39]. Hvilke beføjelser der var knyttet hertil, er vi ikke underrettet om, men det kan formentlig i Rønnows tilfælde ikke have været af særlig betydningsfuld karakter. Hans optræden i forbindelse med kancelliet i Frederik 1.s tid er sjælden og ret ligeegyldig. Dog er det muligt, at en sådan – snarest rent formel – stilling som rigens øverste kansler har været til at udnytte for en entreprenant Roskildebisp i den kongeløse periode. Da måtte jo nemlig kongens kanslere miste deres kompetence, når seglet blev brudt og gaves kongen med i graven. Det er formentlig noget sådant, klageskriftet sigter til på dette sted, men det må have været en umulighed, at Rønnow på denne måde skulle kunne handle forpligtende på hele rigsrådets vegne – selv om det ikke kan udelukkes, at et rigssegl ville have givet ham et vist initiativ med hensyn til brevudstedelse. Men det er vel ikke mindst, hvad man har en kansler til. Dog er det ret bemærkelsesværdigt, at klageskriftet ikke på dette sted har ringeste nævnelse af, at Rønnow har været rigens øverste kansler – men derimod nævner det (s. 168) i forbindelse med anklagen for hans forsøg på at erhverve Københavns

[38] Monumenta 1. r. I, s. 170 f.

[39] William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. århundrede (1903). s. 82–91.

slot fra kronen [40]. Vi ved fra dokumentarisk materiale, at Rønnow har ført titel af Danmarks riges ærkekansler eller storkansler bl.a. ved sine forhandlinger i Hamburg i foråret 1534 med Lübeck og de kejserlige nederlande [41].

Den sidste gruppe af klager vedrørende Rønnows politisk-administrative forhold til kongemagten angår det sidste halvår af Københavns belejring, og hertil skal jeg nu vende mig. Denne gruppe af klager forekommer mig i mindre grad end klageskriftets tidligere fremstilling at være udtryk for fordrejning og forvanskning af faktiske sagforhold – men dette har jeg naturligvis vanskeligt ved at bevise. Navnlig finder jeg en vis sandsynlighed for en episode, hvor Rønnow skal have haft et sammenstød med Peder Svave: [42]

Item, hvad spodske og spidse ord han haver givet vort råd og tjenere, Peder Svave, som var udi vor fraværelse af vore statholdere og befalingsmænd udaf lejret for København, ved navn Christoffer van Veltheim, Johan Friis, hr. Ove Vincentius og Ditlev Brockdorff, udi et ringe hverv og ærinde affærdiget og skikket til ham: Og så snart han begyndte at sige ham de hverv og ærinde, han udi befaling havde, og sagde, at han var af kongelige statholdere udi lejret affærdiget og skikket udi denne mening etc., og ville så have givet ham sin befaling til kende: haver han straks beråbt og overbuldret den gode mand med mange onde ord, sigendes at han sætte ham så mange statholdere udi landet, at han »skjøtt« ikke vidste, hvad han skulle sige dertil: han kendte ingen statholdere: han var statholdere og herre udi Sjælland, der skulle man og kende ham for, det skulle og hver mand vide og forfare...

(efter et forsøg på at lokke Peder Svave over til sig)

Hvad godt til nejende og hvad tro tjeneste og hørsomhed vi os af sådan en biskop have at formode, det give vi eder alle selv at betænke. Skulle vi ikke have den magt og vælde, efter vort eget og vort elskelige rigens råds råd, at vi udi vore mærkelige anliggendes sager måtte sætte og tilskikke en statholdere udi vor fraværelse uden bispen i Sjællands vilje og vidskab: og han ikke skulle være samme vore statholdere og hjemme ladende råd udi vor fraværelse hørig og lydig for: da var vi udi sandhed en arm æble konning, ville og fast heller at en anden havde rigens regimente, der det ville vel forstå.

Efter den almindelig anerkendte opfattelse styredes Østdanmark under kongens rejse til hertugdømmerne i vinteren 1535–36 af et statholderråd bestående af Ove Bille, Joachim Rønnow og Mogens

[40] Monumenta l. r. I, s. 168.

[41] Eks. C. Paludan-Müller (udg.), Aktstykker til Nordens Historie i Greve-
leidens Tid, I (1852), s. 56.

[42] Monumenta l. r. I, s. 177 f.

Gøye, der havde fast stade i Roskilde, og som bistodes af Ove Lunge og Johan Friis som krigskommissærer i lejren for København. Denne opfattelse skyldes Paludan-Müller og hviler tilsyneladende på en kombination af Huitfeldts og Krag's beretninger[43]. Tanken om et statholderråd i Roskilde af netop disse tre synes at støttes af et brev fra de tre råder 1535 13. december, hvori de udtaler sig om et kongeligt forslag om en madskat til flådens proviantering, hvorom de har forhandlet med Johan Friis i lejren, men som de fraråder under hensyn til, at sølvskatten endnu ikke er indgået. I dette brev kalder råderne sig blot ikke statholdere, og den betegnelse, de anvender om kongens repræsentanter i lejren er »høvedsmænd og felt-herrer«[44]. Hos Huitfeldt hedder det:[45]

Oc det begaff sig/ den tid Kong Christian vaar nu saaledis kommen hiem fra Suerig/ da foer hand tuende Reyser fra Leyren til Lante Holsten/ at bestille der alting i Forraad/ om der haffde noget hastelige paakommit aff Vdlendiske Fiender. Hand beskicked Ditleff Brucktorp den ene gong/ oc Christoffer von Felten den anden gong/ til Feltherre offuer alt Krigsfolckit i Leyren/ vdi hans Frauerelse/ samt tuende aff det Danske Raad/ som vaare/ Her Ove Lunge oc Johan Friis sammesteds at vere tilstede stedze i Leyren/ at beskicke Krigsfolckit/ huad behoff giordis/ oc met altingist at haffue it gaat Opseende. Tre aff Raadit bleffue forordnede/ at skulde ligge vdi Roskilde/ som vaare/ Bisp Ove Bilde/ Herr Mogens Gøe oc Erick Krummedige/ som Stadholdere/ huilcke de andre skulde haffue at besøge oc raade met om all Nødtørfft/ oc om nogit merckeligt paakom i hans Frauerelse.

I margin til dette stykke hedder det kort og godt: »Christoffer von Felten Feltherre, Ove Lunge oc Johan Friiss Krigs Raad, Bisp Ove Bilde, Herr Mogens Gøye oc Erick Krummedige til Roskilde Gubernatores«.

I Krag's fremstilling[46] er Ditlev Brockdorff øverstbefalende i lejren, Erik Gyldenstjerne over flåden og Ove Bille, Joachim Rønnow, Mogens Gøye og Erik Krummedige betroet med »cura regni«:

Rex abitum in Holsatiam parat. Qvi interim castris præesse jubet *Ditlevum Bruckdorpium*: classis præfectum constituit *Ericum Guldensternium*; curamqve regni mandat *Avoni Billeo, Jacobo Ronnovio, Magno Goyæo & Erico Crummedigio*, Roschildiæ daturis responsa petentibus, dum ille peregre esset

[43] C. Paludan-Müller, Grevens Feide, II (1854), s. 204. Jvf. Astrid Friis i Scandia VI (1933), s. 238.

[44] Monumenta l. r. I, s. 447 ff.

[45] Huitfeldt, Christian III's Historie, s. 174.

[46] Nicolai Kragii Annalium Libri VI (1737), s. 110 f.

og disse fire sidstnævnte er senere omtalt med betegnelsen »gubernatores«.

Det må være klart, at Huitfeldts og Krag's fremstillinger på dette punkt ikke kan være uafhængige. Omtalen hos Huitfeldt, men ikke hos Krag, af Christoffer von Veltheim, Ove Lunge og Johan Friis, taler dog imod et direkte kildeforhold. Snarest bør man tænke sig en for de to fremstillinger fælles kilde, der kan have haft Ove Bille, Mogens Gøye og Erik Krummedige som »gubernatores« i Roskilde. At Krag har anført Joachim Rønnow iblandt disse »gubernatores«, kan være en slutning på grundlag af det omtalte brev af 1535 13. december (Ove Bille, Joachim Rønnow og Mogens Gøye), som han i modsætning til Huitfeldt kender og citerer udførligt. Når Huitfeldt tillægger Christoffer von Veltheim, Ove Lunge og Johan Friis en særlig rolle, kunne det meget vel stamme fra den formodede fælles kilde, men kan også være hentet fra klageskriftet, som Huitfeldt jo kender og flittigt benytter. Endelig kan fælleskilden være en klageskriftet nærtstående overlevering, men dette fremgår ikke med nogen nødvendighed i denne sammenhæng.

Går imidlertid forestillingen om et statholderråd i Roskilde i vinteren 1535–36 (med eller uden Rønnow) tilbage på den for Huitfeldt og Krag formodede fælles kilde, var der grund til at konfrontere denne forestilling med primært materiale – på baggrund af klageskriftets påstand, at Rønnow har nægtet statholderne i lejren for København hørighed og lydighed.

Rådernes tilstedeværelse i Roskilde under kongens fravær er vel afhjemlet, men de ses intetsteds at have ført titel af statholdere. Jeg kender kun eet udtryk for deres opfattelse af deres beføjelser, et brev fra Ove Bille til Eske Bille 1536 5. maj:[47]

Kære broder, vi have siden en måned før jul ligget i Roskilde efter vor nådige herres skrivelse og befaling at tilhjelpe at råde og dåde hans nådes og rigens gavn og bestand, og nu siden imod påske Malmø blev opgiven, har vi ligget i Helsingør. . .

Desuden fremgår det af Tegnelsebogen, at man i slutningen af november 1535 har indkaldt en borgmester og rådmænd fra alle købstæder til Roskilde »der at handle med rigens råd om dette rigens bestand og bedste«[48]. Senere, efter kongens tilbagevenden

[47] Monumenta 1. r. I, s. 456.

[48] Danske Magazin 3. r. V (1857), s. 260.

[49] Monumenta 1. r. I, s. 459.

fra hertugdømmerne, har han i sidste halvdel af maj forhandlet med rigsråderne netop i Roskilde[49].

Vi kan altså konstatere, at klageskriftets fremstilling af befalingsforholdene i lejren for København under kongens fravær er kommet til at indgå sammen med vidnesbyrd fra dokumentarisk materiale (direkte eller via et mellemlid) i Huitfeldts og Krag's fremstillinger, og at det er vanskeligt heraf at vinde nogen klarhed over forholdene. I denne forbindelse har det sin betydning, at betegnelsen statholder anvendt om de kongelige repræsentanter i lejren for København kan belægges i uafhængighed af beretningerne, nemlig i Tegnelsebogen, hvor titlen gentagne gange er anvendt på en sådan måde, at den ikke kan betegne råderne i Roskilde:[50]

- (s. 263) Item ett breff tiil Kiøge och Roskyld, ssa att *ko. mts. stadtholder* er till videndes vorden, att landzknegte drage her aff oc till deres by, och bliffuer ther beliggendes wden then theres offuerste tilstedelse...
- (s. 264) [Rejsepas til nogle af Jørgen van der Wisks skibsbesætning] ... tha haffuer *stadtholderen och radt* vndt thennem, at mue drage hiem. Relator Jyrge van der Wisk.
- (s. 308 f.) (1536 17. maj) Tiill borgemesther och raadmendt vdi Kiøpnehaffnn ... *Kon. mats. forordnette ra(ad) her vtj legret for Kiøpnehaffnn.*
- (s. 313) (1536 20. juni) Wii hoggebornne ffurstis och stormegtiige herres, her Christians, met gudtzs naade vdtuaalldt konning tiill Danne-marek och Norge etc., *woer keristte naadige herres stathollder och raad*t, heer tiillstede werendis vdi hanss naades ffelthleyger for Kiøpnehagen, gøre allde wittherligt ... Vnder kong^e mts signet

Denne anvendelse af statholderbegrebet svarer ikke blot til dets optræden i klageskriftet – »vore statholdere og befalingsmænd udaf lejret for København«, og »vore statholdere og hjemmeladende råd udi vor fraværelse«[51] – men det har også en parallel i et brev udstedt under det kongelige signet på Gottorp 1536 10. april af »Des Erwelten kunigs Zu Dennemarken Stadthalter vnnd verordente heimgelassene Rethe der furstenthumb Schleszewigk vnnd holstein pp.«[52].

Det er vistnok umuligt at bestemme med nogen sikkerhed personerne bag betegnelsen »statholder og forordnede råd(er) i lejren for København«. Fra Tegnelse ved vi vel, at de fire i klageskriftet nævnte – Christoffer von Veltheim, Johan Friis, Ove Lunge og

[50] Danske Magazin 3. r. V (1857), anførte sidetal. (Mine fremhævelser).

[51] Monumenta 1. r. I, s. 177 f.

[52] C. Paludan-Müller, Aktstykker I, s. 539.

Ditlev Brockdorff – var til stede og tilsammen foretog sig alt fornødent i kongens fravær, men tegnebogen giver ikke mulighed for at bestemme nogen enkelt af dem som selve statholderen. Det er næppe heller nødvendigt, da myndigheden – såvidt jeg ser – aldrig nævnes i forbindelse med en bestemt person, og klageskriftet kalder jo dem alle fire statholdere. Snarere kunne man mene, at udtrykket »statholder og forordnede råd« er en fast betegnelse for den kreds af råder og embedsmænd, der er ledende i en bestemt lokalitet under kongens fravær. Denne udlægning støttes af, at udtrykket også har været anvendt på Gottorp, når kongen var borte derfra.

På dette punkt har det altså kunnet konstateres, at klageskriftets fremstilling har realitet. De kongelige repræsentanter i lejren for København har virkelig brugt statholdertitlen – men hermed kan ikke sidste ord være sagt. Det må være hævet over tvivl, at den myndighed, der har været udøvet på denne måde, var mere vidtgående end den, der plejede at gives de rigsråder, der kunne være statholdere i rigets forskellige dele under kongens fravær. De har næppe kunnet råde over det kongelige signet og har sikkert kun i klare nødssituationer kunnet handle bindende på kongens vegne.

Fremfor alt må denne statholdermyndighed have været ny og utraditionel på dette tidspunkt, og det kan kun være en tilsnigelse, når klageskriftet fremstiller Rønnows lydighedspligt over for disse statholdere som en klar og given ting. Dette punkt i klageskriftet adskiller sig fra de foregående ved, at de påberåbte begivenheder med al sandsynlighed har fundet sted – hvad jeg har haft vanskeligt ved at se i en række tidligere tilfælde – men også ved, at klageskriftet må antages at fortie, eller anse for indlysende, det formelle grundlag, hvorpå disse episoder udspillede. Et grundlag, som der i tiden må have kunnet være andre og måske rigtigere meninger om.

Det udvalg af hovedtræk i overleveringen om Joachim Rønnow, der er gennemgået i det foregående, har udeladt flere vigtige omstændigheder ved hans liv og virksomhed. Rønnows kirkepolitik er ikke omtalt i nogen udførlighed (hans forhold til prædikanterne, specielt i København), og hans forhold til grev Christoffer er kun flygtigt berørt. Rønnows påståede sammensværgelse med Stygge Krumpen er heller ikke behandlet – den er vanskelig at datere, og

dens indhold er uklart; navnlig bør det måske noteres, at den i klageskriftet kun optræder i afsnittet om bispem af Vendsyssel og savnes i det mod Rønnow rettede afsnit. Rønnows fangenskab, forsøgene på hans løsladelse og omstændighederne ved hans død er ligeledes forblevet uomtalt. Endelig er der ikke gjort forsøg på behandling af klageskriftets håndskriftgrundlag og ydre kriterier.

Jeg har ment at finde på andre områder anvendelige muligheder for en karakteristik af Rønnows mellemværende med kongemagten. Til indledning beskæftigede jeg mig med den klart politiske – snarere end rent religiøse – baggrund for bispernes fængsling. Jeg tillod mig at mene, at forskningen ikke i tilstrækkelig grad har draget konsekvensen af denne – i og for sig velkendte – omstændighed. Derpå forsøgte jeg at vise, hvorledes klageskriftets fremstilling af en række omstændigheder ved Rønnows politik og embedsførelse var udtryk for fordrejning og forvanskning. Egentlig modsætning i forhold til bevarede levn kan kun konstateres i to tilfælde (Rønnows vilkår ved opnåelsen af Roskilde stift og sagen om drabet på Holger Rosenkrantz's skriver). Men det må desuden hævdes, at Rønnows stilling på herredagen i 1533, når den skal søges bestemt ud fra de kilder, som herredagen selv har efterladt os, i det mindste ikke kan betragtes så enkelt, som klageskriftet gør det. Han kan ikke, hverken juridisk eller politisk, bære hovedansvaret for kongevalgets udsættelse, når han ikke har beseglet recessen af 3. juli. I de påståede overgreb over for stiftets klostre har jeg vanskeligt ved at se en skurkagtighed, der er speciel for Rønnow – det forekommer mig, at han her (med andre bisper) er i konkurrence på lige vilkår med kongemagten.

Hvad der her er anført, drister jeg mig til at kalde en kritik af klageskriftets fremstilling – det kan næppe bestrides, at denne betretning er tendentiøs. Men argumentationens afsluttende led skal jeg gerne vedkende mig som ganske subjektivt. Jeg har ment at finde klagens tyngdepunkt i det administrative kompetenceforhold mellem Rønnow (hvadenten som rigsråd eller som øverste kansler) på den ene side og de rent kongelige embedsmænd eller befalingsmænd på den anden side. Det refererede sammenstød med Peder Svave, der indeholder anklagen for insubordination over for de kongelige statholdere i lejren for København, skiller sig ud blandt klagepunkterne derved, at der ikke findes anledning til at betvivle episodens realitet. Anledning derimod nok til at bestride, at Rønnows lydighedspligt var en klar og given sag.

Hvis denne karakteristik holder, at det er i dette sidste afsnit af klageskriftet, vi skal finde udgangspunktet for dets tendens, da har vi nået en opfattelse af Rønnows mellemværende med Christian 3. – en bestemmelse af hans statsfarlighed, om man vil – som er en grad mere konkret. Den ret til at gøre sig gældende i administrationen af Østdanmark, som han ikke uden grund har kunnet mene sig i besiddelse af, har været vanskelig eller umulig at forene med den effektive, rent kongelige administration, der tog affære i den sidste fase af Københavns belejring – og hvis kort jo netop ikke var udspillet med afgørelsen i 1536. Astrid Friis har set Johan Friis som hovedmanden i denne kreds, endda bragt ham i forslag som forfatter til klageskriftet – og om hans centrale placering kan der ikke herske tvivl. Astrid Friis har selv argumenteret for, at rigsrådet efter 1536 bevarede en ikke ubetydelig indflydelse først og fremmest på finansforvaltningen, men tilsvarende viden savnes for Frederik 1.s regeringstid. Det er muligt, at hvad der her er sagt om administrationsforholdene omkring omvæltningen skal undersøges i hele sin sammenhæng – ikke mindst med, hvad man kunne kalde rigets forfatningsliv siden Frederik 1.s tronbestigelse – før de her virkende kræfter kan endelig bestemmes.

Foreløbig er det dog nok muligt at tage i betragtning, at Rønnow kan have siddet seks år i fangenskab bl.a. for at have nægtet lydighed over for folk, hvis ret til at byde var ny, eller måske i en vis forstand tvivlsom.